

491-99-8

9-95

3485

1910

2010

5 20 02

491.99-8
9-95

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱԳԼՃ. Զ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

ՆԱԽԱԿՐԹԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

Պատկերների օժանդակութեամբ

№ I-ին

Դաստիարակչութիւնների եւ նրանց 4—7 տարեկան սանիկների
համար:

3 պատկերներով

ՆԱԽԹԱՆ ԱՅԻՐ-ԲԵՆ ՍՈՎՈՐԵԼԸ

Կազմեց Զ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆԸ

Տ Փ Խ Ի Ս

Երազատիկ (Էսպերանթո) ելիզաւերիսկայա № 17.
1910 թ.

491.542-82

9-95

ՀՐԱՏԱՐ. ԿՈՎԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԴԱՐԱՆ. Զ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ

7104 428
58-90

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

ՆԱԽԱԿԻՐԹԱԿԱՆ ԴԱՍԵՑ
Պատկերների օժանդակություն

№ I-ին

Դաստիարակչունիների եւ նոցա 4—7 տարեկան սանիկների համար:

1009
5598

ՆԱԽԳԱՆ ԱՅԻԲ-ԲԵՆ ՍՈՎՈՐԵԼԸ

Կազմեց Զ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ

Տ Փ Խ Ի Ս

Արագածիկ «Լեպեհան» ելիզաբետինսկայա № 17.
1910 թ.

11813

891
92-86

ԱՌԱՒՕՏ

Աքաղաղը—առաւօտը—արեւ նոր ծագած ժամանակ—
ամենից շուտ զարթնելով—կանչում է՝

«Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու»:

Մարդիկն էլ հէնց որ զարթնում են, իսկոյն բարձր
ձայնով կանչում են՝

«Լուսացաւ, լուսացաւ,
Լուսն է բարին,
Ծիտն է ծառին,
Հաւն է թառին.

Ծոյլ մարդու քունն է տարել,
Աշխատաւոր վեր կաց բանիդ»:

I. ԱՔԱՂԱՂԻ ՄԱՍԻՆ

Աքաղաղը հարցնում է՝

«Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Այն ո՞վ է, որ առաւօտը արևի ծագելը—ամենից շուտ
նա է իմանում:

Այն ո՞վ է, որ առաւօտը արևը ծագելիս—ամենից
շուտ նա է զարթնում:

Այն ո՞վ է, որ աշխարհին աչքալուսէք տուողը—առա-
ւօտը նա է լինում:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Այդ բոլորը ես եմ, ես՝ աքաղաղս, աքլարս, աքլորս,
—և ինչ անուն էլ գուզէք տուեցէք ինձ: Ես եմ որ աշ-
խարհին զարթացնում եմ, քնած տեղից վեր կենան, աշ-
խատանքի կաշեն: Դրա համար կանչում եմ՝

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Ա՛յ հաւեր, ա՛յ հաւեր,

Քնած տեղից զարթնեցէք

Թառից իջէք,

Քշուջ արէք,

Որ կուտ—ճարէք:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Ա՛յ մարդիկ, ա՛յ մարդիկ,

Քնից շուտով զարթնեցէք,

Գործի հետ եղէք,

Որ հաց ճարէք:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Ա՛յ ծաեր, թռչնիկներ, դուք էլ թափէ-թափ արէք,
գնացէք, եկէք, կեր ճարէք:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Մութ խաւարը անցկացաւ,

Բարի լոյսը մեզ հասաւ,

Միմիանց երես մենք տեսանք,

Ուրախացանք, հրճուեցանք:

«Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու, ծուղրու-
ղու, ծուղրու-ղու»:

Ամեն օր, այդ բարի գործի պաշտօնը ես եմ կատա-
րում, այդ պատճառով էլ ամբողջ աշխարհը ինձ ճանա-
չում է:

Եթէ մի որ և իցէ տանը մի քանի հաւ լինի, այն
տեղ անպատճառ ես էլ պէտք է լինեմ, որովհետեւ ես հա-
ւերի իշխանն եմ, թագաւորն եմ. հաւերը իմ «ստրուկ-
ներն են, իմ հլու-հպատակները են. ես ինչպէս հրամայեմ,
հաւերն էլ ինձ են լսում, ինձ են հպատակում,

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Շատ անգամ ես, որ կուտ եմ ճարում՝ կըռ, կըռ,
կըռ եմ կանչում, հաւերը խսկոյն վազում են մօտս և ես
նրանց եմ տալիս իմ ճարած կուտը:

Եթէ մի բազում հաւեր լինեն և ես էլ նրանց մէջը
լինեմ. այդ ժամանակը մի երեխայի հարցրէք—թէ այդ
քան հաւերի մէջ, աքաղաղը ո՞րն է: Երեխան խսկոյն կը-
պատասխանէ՝

Ա՛յ, նա որ ամեն հաւից երկու անգամ մեծն է, եր-
կայն ոտներով, երկայն վզով, նախշուն և փայլուն փետուր-
ներով, բարձրացրած և յետ թեքուած պոչով: Ապա, իմ սան-
դրանման և մսալի կարմիր կատարս, ջ հատ նոյնպէս մսալի
կարմիր միջուքս: Ապա իմ ոտներին վերայ, ոտներին մատ-
ներիցը փոքր ինչ վերեւ—չէք նկատել իմ սուր-սուր խթան-

ները: Այդ խթաններն էլ նորա համար է, որ երբ մի օտար աքաղաղ համարձակուի զալ իմ բազը, ինձ հաւատարիմ հաւերիս խելու, այն ժամանակը մեր երկուսիս մէջ սարսափելի պատերազմ կըլինի և մենք այդ սուր խթաններով միմեանց վերքեր ենք տալիս...

«Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու»:

Այսպէս ամբողջ աշխարհը աքաղաղներիս ճանաչում է: Գիւղացի կանայք մէզ շատ են յարգում, որովհետեւ առաջին մեր կանչին,—նոքա են առաջինը, որ արթնանում են: Նոքա մեզ օրհնում են, որ շատ կանուխ ենք կանչում և նրանց արթնացնում, որով նոքա ժամանակ են գտնում տան ընթացիկ բազմազան գործերը լրիւ կատարել. իսկ եթէ ուշ զարթնէին, չէին կարող շատ բան կատարել:

Քաղաքի կանանց մէջ էլ երբեմն գտնուում են որ մեզ յարգում են: Օրինակ՝ քաղաքացի մի կին կար, անունը Շուշան: Մեզ նման համարձակ կանչելու համար, ի պատիւ մեր, նրան «Արլար-Շուշան» անունը դրին: Միթէ չէք լսել. հարցրէք Մոզնու թաղումը, մինչև անգամ նրա բնակած տեղը ցոյց կը տան:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Բացի դրանից, ծոյլ մարդիկ, որոնք շատ քնել են սիրում, մեզ—աքաղաղներիս վերայ գուրեկան երգեր են հնարել՝

Դու ինձ ասա, աքաղաղ,

Ոսկէ կատարիդ մատաղ,

Կարմիր միրուքիդ մատաղ,

Ի՞նչի ես շուտ արթնանում,

Քաղցր քունս խանգարում,

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու:

Աշխարհքումս միշտ այդպէս է, փոխանակ շնորհակալ

լինելու, որ իւր ժամանակին, առաւօտեանց կանուխ իմաց են տալիս, որ արթնանան, աշխատանքի գնան, հացի փող, վաստրկէն՝ թէ իրանց համար, թէ իրանց ընտանիքի-երեխերանց համար.—դեռ էլի մեզանից դժգոհ էլ են, թէ ի՞նչու, մենք նրանց քաղցր քունը խանգարում ենք:

Ծուղրու-ղու, ծուղրու-ղու,

ՊԱՏԿԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Այս այսպէս. մենք տեսանք, որ մինչև հիմայ աքաղաղն էր խօսում. այժմ տեսնենք, վերելը նկարած պատկերը, ի՞նչ է ցոյց տալիս և մեզ ի՞նչ է բացատրում և սովորացնում:

Մանուկի դաստիարակչուհին դիմում է մանուկներին դասատանը և ասում՝ բացէք գրքերդ և նայեցէք նկարած պատկերին, թէ ի՞նչ բան է նկարածը:

Պատասխան: Ծառ է նկարած մէջ տեղը:

Դաստիարակչուհի: Լաւ, շատ լաւ, իրաւ, ծառ է նկարած:

Ապա, ծառի վերայ մի բան նկատում էք, թէ ո՞չ:

Պատ. — Այո, այո, — ծառի վերայ երևում է, որ ծտեր են նստած:

Դաստ. — Լաւ, շատ լաւ, իրաւ ծառի վերայ ծտեր են նստողած:

— Դարձեալ պատկերի վերայ էլ ի՞նչ կայ նկարած:

Պատ. — Հաւեր է նկարած թառի վերայ նստողած:

Դաստ. — Իրաւ է, հաւեր է նկարած որ թառի վերայ նստողած են:

— Դարձեալ, ի՞նչ կայ նկարած:

Պատ. — Երկու անկողին է նկարած. մէկի մէջ մի մարդ քաղցր քնած է, միւս անկողնից արդէն մարդը վեր է կացել և շորերը հագնում է:

Դաս.—Շատ գեղեցիկ. այդպէս է:

—Այդ ի՞նչ մարդիկ են:

Ապա, ոտանաւորը կրկնենք՝ լուսացաւ, լուսացաւ, լուսն է բարին, ծիսն է ծառին, հաւն է թառին, ծոյլ մարդու քունն է տարել, աշխատաւոր վեր կաց բանիդ:

Այդ մարդկանցից ո՞րն է ծոյլը, ո՞րն է աշխատաւորը:

Պատ.—Այն որ քունը տարել է, նա ծոյլ մարդն է. այն որ անկողնից վեր է կացել և շորերը հագնում է որ գնայ գործի, նա է աշխատաւոր մարդը:

Դաս.—Այդ երբ են քնած եղել՝ թէ ծառերը ծառի վերայ, թէ հաւերը թառի վերայ և թէ մարդիկ անկողնում:

Պատ.—Գիշերն են քնած եղել՝ ծառերը ծառի վերայ, հաւերը թառի վերայ և մարդիկ էլ անկողնում:

Դաս.—Իսկ մենք գիշերը ի՞նչ ենք անելիս եղել:

Պատ.—Մենք էլ գիշերը քնած ենք եղել:

Դաս.—Ուրեմն բոլոր կենդանի արարածները—գիշերները քնում են, իսկ ցերեկը արթուն են մնում:

Պատ.—Կենդանի արարածները գիշերը քնում են. ցերեկը արթուն մնում:

Դաս.—Թէ մարդիկ, թէ ծառերը, թէ հաւերը ե՞րբ են զարթնում:

Պատ.—Առաւօտը, երբ արեւը ծագում է և լոյսը երեւում, այն ժամանակն էլ արթնանում են՝ թէ մարդիկ, թէ ծառերը և թէ հաւերը:

Դաս.—Իսկ աքաղաղը ե՞րբ է կանչում «ծուղրուղու, ծուղրուղու»:

Պատ.—Աքաղաղը հէնց առաւօտը այդ արեւը ծագելիս է կանչում՝ «ծուղրուղու, ծուղրուղու»:

Դաս.—Հաւերը թառից որ իջնում են, ի՞նչ են շինում:

Պատ.—Հաւերը թառից որ իջնում են, իսկոյն սկսում են մանգալ, քջուջ անել, որ կուտ ճարեն, կուտ ուտեն:

Դաս.—Մարդիկ ի՞նչ են անում, երբ զարթնում են:

Պատ.—Մարդիկ էլ որ զարթնում են, իսկոյն գնում են իրանց գործի, իրանց աշխատանքի, որ հացի դրամ աշխատեն թէ իրանց համար և թէ իրանց կանանց և երեխաների համար:

Դաս.—Ուրեմն, գիշերն ի՞նչու համար է, ցերեկը ի՞նչու համար:

Պատ.—Գիշերը քնելու համար է, ցերեկը արթուն լինելու և աշխատելու:

Դաս.—Մթանը քնել, ցերեկը արթուն լինել:

Դաս.—Դարձեալ պատկերի վերայ մի բան տեսնում էք, թէ ո՞չ:

Պատ.—Այո, այո. աքաղաղն է նկարած:

Դաս.—Դա այն աքաղաղն է, որ առաւօտը, արեւը նոր ծագելիս, ծուղրուղու է կանչում և աչքալուսէք տալիս աշխարհին որ լուսացաւ:

Դաս.—Մին էլ լաւ նայեցէք, դարձեալ մի բան տեսնում էք, թէ ո՞չ:

Պատ.—Այո, տեսնում ենք, բայց սա ի՞նչ է:

Դաս.—Դա արևի նկարն է, որ իր ճառագայթները սփռում է ամեն կողմը և մեր աքաղաղն էլ է տեսնում և իմանում, որ լուսացաւ:

ԾԱՌԻ ՄԱՍԻՆ

Դաս.—Այս ի՞նչ բանի նկար է, ցոյց տալով ծառի նրկարը:

Պատ.—Այս ծառի նկար է:

Դաս.—Դուք ծառ տեսել էք:

Պատ.—Մենք շատ ծառեր ենք տեսել:

Դաս.—Որտեղ էք ծառեր տեսել:

Պատ.—Փողոցները և այգիները ծառերով լիքն են:

Դաս.—Ապա, պողատու ծառերի անուն տուեցէք:

Պատ.— Խնձորի ծառ, տանձի ծառ, դեղձի, ծիրանի ծառ:

Դատ.— Եթէ դուք ուզենաք դեղձի, ան ծիրանի ծառ ունենալ, գիտէք, ի՞նչ պէտք է անէք:

Պատ.— Դուզենք դեղձի և ծիրանի ծառ ունենալ. բայց ի՞նչ պէտք է անենք:

Դատ.— Պէտք է վերցնէք դեղձի կորիզը, փափուկ գետինը փորէք այնքան, որ կորիզը մէջը տեղաւորուի և վրիցն էլ մի փոքր տեղ մնայ որ կորիզը հողով ծածկեցէք: Եւ եթէ աշնանը կորիզը ցանէք, վեց ամսից յետոյ դեղձի փոքրիկ ծառ կ'ունենանք:

Սանիկ.— Իսկ, եթէ խնձորի ծառ ուզենանք ունենալ, ի՞նչ պիտի անենք:

Դատ.— Աշնանը, երբ խնձորը հասնում է, վերցրէք մի մի ամբողջ խնձոր և ծիրանի կորիզի նման ցանեցէք փափուկ գետնի մէջ և վրիցն էլ քիչ հողով ծածկեցէք: Խնձորի միջում սերմեր կայ, այն սերմերից խնձորի ծառ կը դուրս գայ միջից վեց ամսից յետոյ—գարնանը:

Դատ.— Դուք լսեցիք այժմ, որ պտուղ ունեցող ծառերը դուրս են գալիս կամ կորիզը ցանելով, կամ հէնց ամբողջ պտուղը գետնում ցանելով:

Դատ.— Ինչ որ գետնից դուրս է գալիս, ինչ որ գետնից ընկնում է, նրան ասում են ըոյս:

Սանիկ.— Դեղձի կորիզը գետնիցն է դուրս գալիս, ծիրանի կորիզն էլ գետնիցն է բնում:

Դատ.— Ուրեմն դեղձի ծառն էլ ըոյս է կոչվում. ծիրանի ծառն էլ բոյս է: Ուրեմն բոլոր ծառերն էլ բոյս են կոչւում,

Սան.— Խոտերը չէ որ գետնիցն են բնում:

Դատ.— Այո, բոլոր խոտերն էլ գետնիցն են բնում. հետևապէս բոլոր խոտերն էլ բոյս են:

— Ուրեմն խոտերն էլ, վարդի թփերն էլ և բոլոր ծառերն էլ—բոյս են կոչվում:

Դատ.— Բոլոր բոյսերը, խոտերը, թփերը և ծառերը գետնից են բնում, մեծանում են, ծաղիկ են տալիս, ծաղիկի միջին պտուղն է գոյանում և ապա ծառը քանի գնում է, ձերանում է:

— Մի ծառը, դուք գիտէք որ շատ պտուղ է տալիս և ամեն մի պտուղից—մի ծառ դուրս կը գայ, սա էլ շատ պտուղ կը տայ,

Հետևապէս ծառերն էլ բազմանում են:

— Այժմ ձեզ մի բան հարցնեմ՝ ինչո՞ւ ծառերը չեն վայր ընկնում երբ սաստիկ և զօրեղ քամիք է լինում:

Պատ.— Զանազան պատասխան:

Դատ.— Ես ձեր փոխարէն պատասխանեմ: Ինչքան որ տեսնումէք ծառերը գետնի երեսին բարձրանում են և շատ ճիւղաւորում. այնքան էլ ծառերը գետնի մէջն են մտնում և այն տեղ ճիւղաւորվում: Ծառի այն մասը որը գետնի մէջն է գտնվում, նրան ասում են արմատ. ծառի արմատ (քոք). իսկ այն մասը, որը գետնի երեսին է դուրսգալիս, նրան ասում են ըուն. ծառի բունը: Ծառի բնին վերայ—դուրս են գալիս շատ ու շատ ճիւղեր. բնի մոտիկները հաստ են լինում, իսկ բնից քանի հեռու են գնում,—բարականում են: Այդ ճիւղերի վերայ դուրս են գալիս տերևներ (փոթոններ), ծաղիկներ և այդ ծաղիկներից էլ գոյանում է ծառի պտուղը: Եթէ խնձորի ծառէ, խնձոր է դուրս գալիս նորա ծաղկից, եթէ դեղձի ծառէ, դեղձ և այլն:

Ծառի արմատն էլ շատ է ճիւղաւորվում գետնի մէջ. բայց արմատի ճիւղիկների վերայ տերևներ և ծաղիկներ չեն դուրս գալիս, եթէ ծաղիկ չը կայ, պտուղ էլ չը կայ:

Խոտերը գարնանը որ գետնից բնում են և դուրս են գալիս, ծաղիկներ են տալիս, ծաղիկների մէջ խոտի սերմեր են գոյանում, այդ սերմերից էլ ի նորից—խոտ է դուրս գալիս: Խոտերը ամառը և ձմեռը չորանում են. բայց սեր-

մերից նորից էլի այն տեսակ խոտեր են դուրս գալիս գարնանը: Ուրեմն խոտերը մի տարի են ապրում: Թփերը բուսականին տարիներ են ապրում. իսկ մեծ—մեծ ծառերը շատ տարիներ են ապրում: Հետևապես, բոյսը, թէ խոտ լինի, թէ թուփ լինի և թէ ծառ—սերմից և կորեզից է գոյանում. բնական է գետնի միջից, մեծանում է, աճում է, ծաղիկ է տալիս, որի մեջ սերմեր են գոյանում և այդ սերմերից նորից—նոր բոյս կը գոյանայ և ապա ժամանակով կը չորանայ ծառը:

ԹՈՒՉՈՒՆԻ ՄԱՍԻՆ

Մենք տեսնանք, որ ծառի ճիւղերի վերայ գիշերուանից նստած են լինում թռչուններ (ծիտ, ծտեր) որոնք լուսադէմին գարթնում են, ու թռչում իրանց համար կուտ ճարելու:

Ով թե ունի, նրան ասում են թռչուն, որովհետեւ թեւերով են թռչում: Ծիտը թռչուն է, հաւը, հնդկահաւը արագաղը, բադը, սագը, աղաւնին,—դրանք բոլորն էլ թռչուն են, որովհետեւ թեւեր ունին և թեւերի օգնութեամբ թռչում են:

Մենք մարդիկս ձեռներ ունինք. իսկ թռչունները ձեռներ չունեն, այլ ձեռների փոխարեն թեւեր ունին: Թռչունների մարմինը ամբողջովին ծածկուած է փետուրով (բմբուլ):

Թռչունները ձու են ածում, թուխս են գալիս և ձուաներից ձագուկներ հանում: Լաւ կը լինի որ դաստիարակչունին մանրամասն պատմի իր սանիկներին հաւերի թուխս գալու և ձագուքն հանելու մասին: Սա շատ հետաքրքիր կը լինի սանիկների համար: (Այդ մասին կայ գրքում):

Հաւերը առ հասարակ քիչ են ապրում. իսկ մեծ թռչունները շատ են ապրում:

Հաւերը ոտների վերայ 4 մատներ ունեն, որոնցից 3-ը ուղղուած են լինում դէպի առաջ, և միայն մի մատը ուղղուած է լինում դէպի ետ: Եւ երբ հաւը նստում է ձողի վերայ և կամ ծառի ճիւղի վերայ, երեք մատը առջևից և մի մատը ետևից ամուր բռնում են ձողը և ծառի ճիւղը և այդպէս գիշերը քնում և չեն վայր ընկնում:

ԱՐԵՒԻ ՄԱՍԻՆ

Արեւը առաւօտը որ ծագում է և դուրս է գալիս, բոլոր աշխարհն էլ լուսանում է և մութը կորչում:

Մարդիկ միմեանց տեսնում են, ուրախանում են, միմեանց բարևում են, աչքալուսեք են տալիս, որ մութը, խաւարը գնաց, լուսը եկաւ և աշխարհքով փռուեց: Այդպէս, ամեն առաւօտ, արեւը ծագում է, աշխարհը լուսաւորում և երեկոյեան մայր է մտնում և մեզանից հեռանում: Սկսում է մթնանալ և եթէ գիշերը լուսնեակ չի լինում, այն ժամանակը շատ է մթնանում ու չորս կողմը խաւարում է: Ուրեմն արեւը իր մէջ լոյս ունի. ինքը դուրս է գալիս, լոյսն էլ հետը բերում է և սփռում է ամեն կողմը. երեկոյեան որ մայր է մտնում, լոյսն էլ հետը գնում է և արեւի հետ անյետանում: Միւս առաւօտը, հէնց արեւը ծագում է և դուրս է գալիս, լոյսն էլ հետը դուրս է գալիս, լուսանում է. երեկոյեան արեւը մայր է մտնում և լոյսն էլ իր հետ տանում է:

Դուք նկատած կը լինիք, որ ամառ ժամանակը, երբ մենք արեգակունքն ենք ման գալիս, շատ ենք տաքանում և շոքում, շատ էլ քրտնում ենք: Իսկ, եթէ շուաքունն ենք ման գալիս, հով է լինում, այնքան չենք շոքում: Այդ նշանակում է, որ արեւը իր մէջը տաքութիւն էլ ունի. այդ տաքութիւնով մեզ էլ տաքացնում է,

Աշնան վերջերում, երբ օդը սկսում է ցրտել և ձմեռ ժամանակ, երբ օդը արդեն ցրտացել է և երբ այդ ժամանակը արևը դուրս է գալիս,— ծեր-զառամեալ մարդիկ, — արևակոխ տեղ են փնտռում և արևի տակը նստում որ շատ ու քիչ տաքանան:

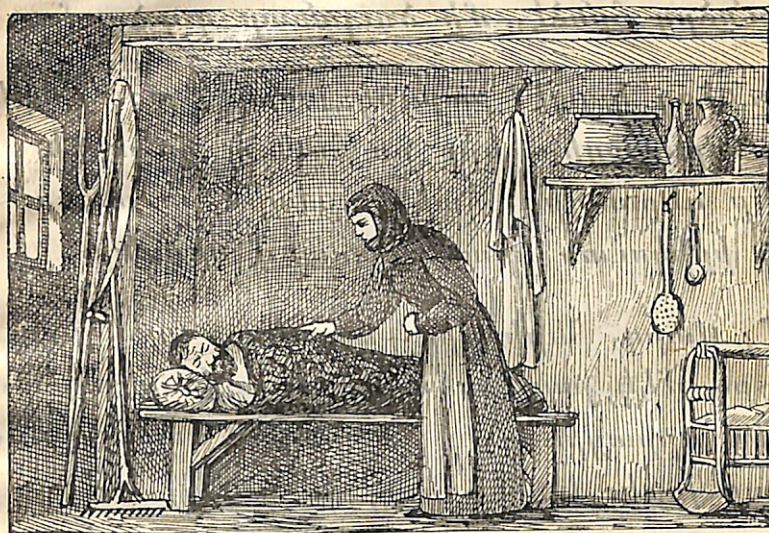
Եթե արևը տաքութիւն չէր ունեցել և լոյսի հետ չէր տարածել ու սփռել ամբողջ աշխարհով,— այն ժամանակը ցրտից ոչ մի բոյս, ոչ մի խոտ, ոչ մի ծառ չէր կանանչի, չէր ծաղկի, պտուղ չէր տայ: Ինչ կը լինէր աշխարհի դրութիւնը: Խոտը չէր դուրս գայ. ոչխարը, եզը, կովը, ձին և ուրիշ շատ կենդանիք կերակուր չէին ունենալ. նրանք էլ չէին կարող ապրել: Մենք մարդիկ էլ ցորեն չէինք ունենալ որ ալիւր ստանայինք և հաց թելէինք: Մի խօսկով ամբողջ աշխարհում առանց արևի սառուց կը լինէր և սառնամանիք:

Հետևապէս առաւօտը արևը որ ծագում է և դուրս է գալիս, իր հետը բերում է և լոյս և տաքութիւն. երբ երեկոյեան արևը մայր է մանում, տանում է իր հետ, համ լոյսը, համ տաքութիւնը:

Այդպէս ամեն օր էլ կրկնվում է:

Մենք սկզբումը տեսանք որ, երբ առաւօտը, արևը ծագել էր և դուրս էր եկել աքաղաղը «ծուղրու—դու էր» կանչել. մարդկանցից աշխատաւորը զարթնել էր, շորերը հագնում էր, որ գնայ աշխատելու. իսկ ծոյլ մարդը դեռ էլի անկողնում պառկած էր մնացել:

Եթե ծոյլը երեխայ է, նրան մայրը կը զարթացնի և եթե ուսումնարանի աշակերտ է, անպատճառ շուտ կը զարթացնի, որ երեսը լուանայ, թէյ խմի և դասին չուշանայ: Իսկ եթե հասակով մարդ է և գիւղացի, այն ժամանակը, — նորա կինը երգ ասելով կը զարթացնի. ահա այս երգով:

ԱՌԱՌՕՏԵԱՆ ԵՐԳ ՇԻՆԱԿԱՆԱՅ

Ա՛յ մարդ, այսօր շատ բընեցար նընջեցիր,
Առաւօտեան հով ժամանակ անցուցիր,
Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ,
Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փրօուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը գընացին,
Ցորեն գարին գերանդիով հընձեցին,
Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
Նըստան հանգչիլ կաղնիներու հովումը:

Ա՛յ մարդ՝ վեր կաց, սառը ջրով լուացվիր,
Գօտիդ կապէ, գերանդիդ ան դաշտ հասիր

Քանի հով է՝ հունձըդ արա՛ արտումըդ,
Հունձըդ հընձէ, մի ծուլանար գործումդ:

Հունձըդ կապէ, բարդըդ բարդէ, տուն արի,
Հանգըստացիր, երբ քո հունձդ կատարի,
Բեր գերանդիդ, կախէ պատին քո տանը,
Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ, մարդ, հերիք ինչ-որ այսօր բընեցար.
Աչքդ մէկ բաց, տես թէ ո՞րչափ ուշացար,
Մեր դըրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն,
Վաղ լըռել է մեր գըզիրը ձայնել էն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քընել, սիրեկան,
Արեգական շորը հասաւ մեր դըրան,
Մի ծուլանար, ժամանակըդ խընայէ,
Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրէ:

Ռաֆայէլ Տէր Դաբրիէլեան Պատկանեանց

ՀԱՒԵՐԻ ԹՈՒԽՍ ԳԱԼԸ

Հաւերը, առհասարակ, սիրում են թուխս գալ: Ի՞նչ
կը նշանակէ թուխս գալ: Թուխս գալ կը նշանակէ՝ մի քա-
նի հատ ձուաներ ածել մի տեղ, այդ ձուաների վերայ
նստել և ձագուկներ հանել: Բնութեան մէջ, ազատ տեղ
հաւը այդպէս է աճում: Հաւերի այդ տեսակ ձգտումը
բնագրմամբ է կատարւում և ո՛չ գիտակցօրէն: Եւ այդ
բնագրմամբ կատարուող ձգտումը այն միտքն ունի, որ

հաւը իր սերունդի գոյութիւնը աճեցնելով ապահովի: Սե-
րունդի գոյութիւնը աճեցնելով պահպանումը նկատու-
մ է համարեայ ամբողջ կենդանեաց թագաւորութեան մէջ:
Եւ այդ բուռը ձգտումը համարւում է բնական, որովհետեւ
նկատուում է ո՛չ թէ անհատների մէջ, այլ ամբողջ կեն-
դանիների մէջ:

Եթէ մի տանը, որտեղ հաւեր կան, մի ղրաղ և ոտը
քիչ խաղացող տեղ ընտելալ չը կայ դրած, այն ժամանակը
հաւերը—իւրեանց ձուաները կածեն, ինչ տեղ իրանք ի-
րանց համար յարմար կը համարեն. (բնակալ բառը—նշա-
նակում է՝ բունը բռնել, բունը պահել, ինչպէս գրքակալ—
գրքեր բռնող, կաթսակալ—կաթսան բռնող (կտակարենք):

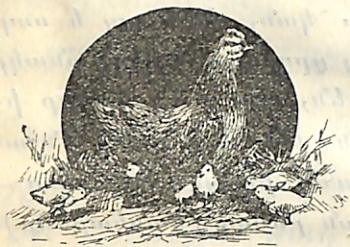
Երբ հաւը մի տեղ մի ձու ածեց, նա միւս անգամ
ձու ածելու համար դարձեալ գնում է և այն մի հատ ա-
ծած ձուի մօտ նստում և էլի մի նորը ածում և այնպէս
հաւը շարունակում է ածած ձուաների մօտ նստել և էլի
նորից ածել:

Եւ երբ այդպէս ածում է մոտ տասնի չափ և կամ
աւել ձուաներ, ապա նստում է և թուխս է գալիս: Այն
տանը, որտեղ հաւերի ձու ածելու համար բնակալ է դրած
լինում,—հաւերը գնում են և ածած ձուի մօտ նստում և
նոր ձուաներ ածում: Աչքաբաց տանտիկիներ հէնց որ ձու
ածող հաւը բնակալից վեր է կենում, խալոյն գնում է և
նոր ձու ածած ձուն վերցնում—պահում: Հաւերը այդ
բանը չեն հասկանում, էլի գնում են և բնակալի մէջ ե-
ղած ձուի վերայ նստում, էլի նոր ձու ածում: Տանտի-
կիներ նորից գնում է և վերցնում և այդպէս շարունա-
կում է:

Երբ տանտիկիներ որոշում է մի հաւի թուխս նստա-
ցել, որոշում է, որ այդ թուխսը դնէ Մեծ պատին, որով-
հետեւ, երբ հաւի ձագուկները ձուից դուրս գան, պէտք է
որ օդը բաւականին տաք լինի ձագուկների համար,

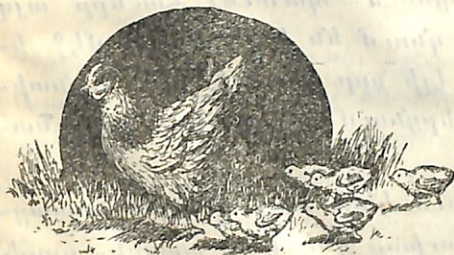
նորա չը մրսեն և չը սառչեն: Ձագուկները սկզբներումը շատ են մրսում ու շուտ-շուտ մտնում են թխսի փետուրների տակը, որ տաքանան: Եւ հէնց որ տաքանում են, դուրս են գալիս թխսի տակից: Բայց էլի հէնց որ սկսում են մրսել, իսկոյն վազում են թխսի փետուրների մէջ թագ

կենում տաքանալու... Երբ տանտիկինը մտադրում է թուխս դնել ծածկոցի տակ ընտրում է մի խաղաղ անկիւն, որտեղ ոտքը խաղաղ լինի և այդ անկիւնումը դնում է մի արկղ կամ մի փոքր քթոց — մէջ դարման ածած և վրէն դար-

սում է ձուաներ, նայելով հաւի մարմնի մեծատարածութեանը: Մեծ հաւը—մեծ տարածութիւն կը բռնի և շատ ձու էլ կը ծածկի իր մարմնով. փոքր մարմին ունեցող հաւը քիչ ձուաների վերայ կարող է ծածել իր մարմին:

Հաւը որ նստում է ձուաների վերայ, իւր մարմնի տաքութիւնով և փորի վերայ եղած փետուրներով և ազուամագով, որ հաւի մարմնի տաքութիւնը պահպանում են,—տաքացնում է ձուաներին և տաքութիւնից ձագուկները գոյանում են և դուրս են գալիս ձուաներից:

Սովորութիւն է, թխսի տակը դնել կենտ թիւ ձուաներ: Եթէ հաւը փոքր է, դարսում են 11—13 և մինչև անգամ 15 հատ ձուաներ, իսկ եթէ հաւը մեծերից է, դարսում են՝ 15, 17,

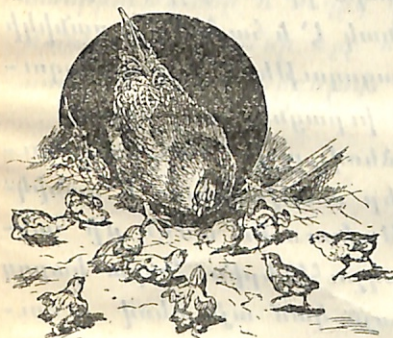
19 և մինչև անգամ 21 հատ:

Այն մի հատ կենտ ձուի համար ասում են՝ թող այդ

մի հատ կենտ ձուն էլ իր թխսի համար լինի:

Հաւը, հէնց որ ձուաների վերայ թուխս նստեց, տանտիկինը—այդ բնի առաջը մի մաքուր ամանով—մաքուր ջուր է ածում և կուտ շատ տալիս. թէ ինչ է, եթէ թուխսը վեր կենայ, ջուր ուղենայ խմելու, կամ կուտ ուղենայ ուտելու,—իսկոյն պատրաստ լինի, թուխսը շուտով խմի և ուտի ու գնայ շուտով էլ ձուաների վերայ նստի, որպէս զի ձուաները չը սառչեն: Հաւ թուխսը—երկու օրը մի անգամ է վերկենում տեղից և ջրի ու կուտի համար դուրս գալիս, շուտով ուտում—խմում, շուտով էլ յետ դառնում: Վատ թուխսը, համարեայ ամեն օր է նրստած տեղից վեր կենում՝ ջրի և կուտի համար, երբեմն էլ օրը 2 անգամ... այդպիսով ձուաները սառչում են և ձագուկներ չեն դուրս գալիս: Եթէ լաւ թուխս է, նա երբեք իր նստած տեղը և ձուաներին չի ազդուում, իսկ եթէ վատ է ազդուում է:

Թուխս եկած հաւը նստում է ձուաների վերայ 21 օր և այդ օրից—ինչ ձուի մէջը ձագ է գոյացել, նա կրտուցով կոտորտում է և միջից ձագուկներ են հանում:

Առաջին երեք օրը տանտիկինը ձագուկներին կերակրում է ամուր եփած ձուով, Այդ ամուր եփած ձուն մանրացնում է և փշրում և առջիւր ածում. ձագուկներն էլ ուտում են: Ապա չորրորդ օրից տալիս է ալիւրի վրթրուկ և կամ կորեկ...

Ուշադրութեան արժանի բանն էլ մինը այն է՝ որ թուխսը նստած ժամանակ եզերքի (զրալի) ձուաները իւր թևերով երկու կողմից ժամանակ առ ժամանակ գցում է կենտրոնի կողմը. այնպէս որ կենտրոնի ձուաները գնում

Handwritten text in a cursive script, likely from a 19th-century document. The text is written on aged, yellowed paper and is mostly illegible due to fading and the angle of the page. It appears to be a letter or a formal document, possibly related to a business or legal matter.

Handwritten text in a cursive script, likely from a 19th-century document. The text is written on aged, yellowed paper and is mostly illegible due to fading and the angle of the page. It appears to be a letter or a formal document, possibly related to a business or legal matter.

Handwritten text in a cursive script, likely from a 19th-century document. The text is written on aged, yellowed paper and is mostly illegible due to fading and the angle of the page. It appears to be a letter or a formal document, possibly related to a business or legal matter.

Handwritten text at the top of the right page, possibly a title or header.

- 1. 00 - ...
- 2. 01 - ...
- 3. 02 - ...
- 4. 03 - ...
- 5. 04 - ...
- 6. 05 - ...
- 7. 06 - ...
- 8. 07 - ...
- 9. 08 - ...
- 10. 09 - ...
- 11. 10 - ...

Handwritten text in the middle of the right page.

Handwritten text at the bottom of the right page, possibly a footer or concluding remarks.

ՋԱԲԱՐԻԱ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1) «Մարդակազմութիւն»	72 պատկերով մասն I	60 կ.
2) «Բնագիտութիւն»	57 պատկերով . . .	50 կ.
3) «Մանկութիւն»	մանուկների համար 28 պատկեր	40 կ.
4) «Մանկութիւն»	գրքի բացատրական ձեռնարկ	10 կ.
5) «Զուր»	11 պատկերով . . .	35 կ.
6) «Վրաստանի միանալը Ռուսաստանի հետ»	.	20 կ.
7) «Առաւօտ»	5 պատկերով . . .	10 կ.

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.

2018

3485

«Ազգային գրադարան»

NL0287379

